
Розробники силабусу:

Дуденко В.Г. – завідувач кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
доктор медичних наук, професор

Вдовіченко В.Ю. – доцент кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
кандидат медичних наук, доцент

Падалиця М.А. – доцент кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
кандидат медичних наук, доцент

Євтушенко І.Я. – доцент кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
кандидат медичних наук, доцент

Кондрусик Н.Ю. – доцент кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
кандидат медичних наук, доцент

Горяїнова Г.В. – доцент кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
кандидат медичних наук, доцент

Дані про викладачів, що викладають дисципліну

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Дуденко Володимир Григорович, завідувач кафедри, доктор медичних наук, професор

Контактний тел. 0503028005

Корпоративна пошта викладача vh.dudenko@knmi.edu.ua

Консультації – кожний четвер та п'ятниця на кафедрі

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Вдовіченко Вячеслав Юрійович, завуч кафедри, кандидат медичних наук, доцент

Контактний тел. 0662733869

Корпоративна пошта викладача yu.vdovichenko@knmi.edu.ua

Консультації – кожний понеділок та вівторок на кафедрі або у системі ZOOM ID 272 000 9346 Pass 777777

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Падалиця Маргарита Анатоліївна, секретар кафедри, кандидат медичних наук, доцент

Контактний тел. 0664151773

Корпоративна пошта викладача ma.padalytsia@knmi.edu.ua

Консультації – кожний понеділок на кафедрі або у системі ZOOM ID 342 697 0315 Pass 555555

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Євтушенко Ірина Яковлівна, кандидат медичних наук, доцент

Контактний тел. 0665280326

Корпоративна пошта викладача iy.yevtushenko@knmi.edu.ua

Консультації – кожну середу на кафедрі або у системі ZOOM ID 247 507 2457 Pass 777777

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Кондрусик Наталія Юріївна, кандидат медичних наук, доцент

Контактний тел. 0962395530

Корпоративна пошта викладача ny.kondrusyk@kntu.edu.ua

Консультації – кожний вівторок на кафедрі або у системі ZOOM ID 278 605 3981 Pass 1703

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Горяїнова Галина Вячеславівна, кандидат медичних наук, доцент

Контактний тел. 0664454153

Корпоративна пошта викладача gv.horiainova@kntu.edu.ua

Консультації – кожний четвер на кафедрі або у системі ZOOM ID 281 263 0802 Pass 777777

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Любомудрова Катерина Сергіївна, асистент

Контактний тел. 0632877435

Корпоративна пошта викладача ks.liubomudrova@kntu.edu.ua

Консультації – кожний понеділок на кафедрі або у системі ZOOM ID 342 697 0315 Pass 555555

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

ВСТУП

Силабус навчальної дисципліни “Клінічна анатомія та оперативна хірургія” складена відповідно до освітньо-професійної програми (далі – ОПП) «Стоматологія» та Стандарту вищої освіти України (далі – Стандарт), другий (магістерський) рівень, галузі знань 22 “Охорона здоров'я”, спеціальності 221 “Стоматологія”.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Клінічна анатомія та оперативна хірургія – прикладна наука, яка ґрунтується на використанні теоретичних питань та методів дослідження нормальної анатомії людини з використанням як класичних, так і сучасних методів дослідження в сфері клінічної медицини, вивчає топографію внутрішніх органів та структур та орієнтується на обґрунтування доступів до внутрішніх органів та структур та технологію оперативних втручань на них з метою усунення або корекції хірургічної патології.

Навчальна дисципліна «Клінічна анатомія та оперативна хірургія» викладається для студентів другого курсу стоматологічного факультету протягом одного семестру. На вивчення навчальної дисципліни «Клінічна анатомія та оперативна хірургія» відводиться 3,0 кредити ЄКТС - 90 годин (40 годин аудиторних і 50 годин самостійної роботи студента).

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Клінічна анатомія та оперативна хірургія» є індивідуальна анатомічна мінливість будови тіла людини стосовно до хірургічних втручань, а саме: будова, форма і взаємне розташування органів та тканин в різних ділянках тіла людини, а також техніка хірургічних операцій, принципи, способи та правила провадження оперативних втручань, організація хірургічної допомоги, особливості обстеження хірургічного хворого, асептика і антисептика, десмургія, загальні питання анестезіології, травматології, кровотеча і запинка кровотечі, переливання крові, загальні питання та окремі види хірургічної інфекції, інші питання хірургії.

Міждисциплінарні зв'язки навчальна дисципліна «Клінічна анатомія та оперативна хірургія»

- а) базується на вивченні студентами морфологічних дисциплін – анатомії людини; гістології, цитології, цитології та ембріології; фізіології й інтегрується з цими дисциплінами;
- б) закладає основи подальшого вивчення студентами навчальних дисциплін – патоморфології; патофізіології; загальної хірургії, хірургічних хвороб, терапевтична стоматологія, хірургічна стоматологія, ортопедична стоматологія, пропедевтики внутрішньої медицини, пропедевтики педіатрії, радіології, урології, внутрішньої медицини, педіатрії, акушерства та гінекології.

Послання на сторінку навчальної дисципліни в MOODLE

<http://distance.knmu.edu.ua/course/view.php?id=471>

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1 Метою викладання навчальної дисципліни «Клінічна анатомія та оперативна хірургія» є оволодіння систематизованими знаннями з будови тіла людини в різних ділянках та формування практичних умінь топографо-анатомічного виконання оперативних доступів та оперативних прийомів; знайомство з принципами хірургічних методів лікування.

1.2 Основними завданнями навчальної дисципліни «Клінічна анатомія та оперативна хірургія» є вивчення топографічної анатомії ділянок тіла людини, оволодіння навичками користування хірургічними інструментами, розтину і з'єднання м'яких тканин, тимчасової і остаточної зупинки кровотечі, доступів до магістральних судин та нервів, венесекції і венепункції, перев'язки судин, оволодіння навичками оперативних доступів і оперативних прийомів на трупному матеріалі або на тваринах, а також засвоєння теоретичних знань та практичних навичок з питань антисептики, асептики, гемотрансфузії, анестезіології, клінічних проявів ушкоджень, хірургічної інфекції, невідкладних станів, основних принципів лікування і профілактики.

1.3 Компетентності та результати навчання

Дисципліна «Клінічна анатомія та оперативна хірургія» забезпечує набуття здобувачами вищої освіти **компетентностей**:

1.3.1 інтегральна: здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі охорони здоров'я за спеціальністю «Стоматологія» у професійній діяльності або у процесі навчання із застосуванням положень, теорій та методів фундаментальних, медичних, педагогічних, психологічних та соціально-економічних наук, що передбачає проведення досліджень і/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов та вимог; інтегрувати знання та вирішувати складні питання, формулювати судження за недостатньої або обмеженої інформації; ясно і недвозначно доносити свої висновки та знання, розумно їх обґрунтовуючи, до фахової аудиторії;

• *загальні:*

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність вчитися і бути сучасно навченим.

ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професії.

ЗК 3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність спілкуватись другою мовою.

ЗК 5. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК 6. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність працювати автономно.

ЗК 8. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 9. Здатність до вибору стратегії спілкування.

ЗК 10. Здатність працювати в команді.

ЗК 11. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК 12. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК 13. Навики здійснення безпечної діяльності.

• *спеціальні (фахові, предметні):*

ФК 1. Збирання медичної інформації про стан пацієнта.

ФК 2. Оцінювання результатів лабораторних та інструментальних досліджень.

ФК 3. Встановлення клінічного діагнозу стоматологічного захворювання.

ФК 4. Діагностування невідкладних станів.

ФК 5. Визначення характеру та принципів лікування стоматологічних захворювань.

ФК 8. Виконання медичних та стоматологічних маніпуляцій.

ФК 9. Проведення лікування основних стоматологічних захворювань.

ФК 11. Визначення тактики та надання екстреної медичної допомоги.

1.3.2 Вивчення навчальної дисципліни забезпечує набуття студентами наступних **програмних результатів навчання**:

Знання і розуміння:

– володіти загальними та спеціальними фундаментальними та професійно-орієнтованими знаннями, уміннями, навичками, компетентностями, необхідними для виконання типових професійних завдань, пов'язаних з діяльністю в медичній галузі на відповідній посаді

– володіти знаннями щодо психофізіологічних особливостей людини, здоров'я людини, підтримки здоров'я, профілактики захворювань, лікування людини, здоров'я населення

Застосування знань та розумінь:

– застосовувати набуті знання, навички та розуміння для вирішення типових задач діяльності лікаря, сфера застосування яких передбачена переліками синдромів та симптомів, захворювань, невідкладних станів, лабораторних та інструментальних досліджень, медичних маніпуляцій

– проводити збір інформації про пацієнта

– оцінювати результати опитування, фізичного обстеження, даних лабораторних та інструментальних досліджень

– встановлювати попередній клінічний діагноз захворювання

– визначати характер, принципи лікування захворювань

– проводити діагностування невідкладних станів, визначення тактики надання екстреної медичної допомоги

– виконувати медичні маніпуляції

Формування суджень:

- здійснювати оцінку стану здоров'я людини та забезпечувати його підтримку з урахуванням впливу навколишнього середовища та інших факторів здоров'я
- застосовувати набуті знання щодо існуючої системи охорони здоров'я для оптимізації власної професійної діяльності та участі у вирішенні практичних завдань галузі
- дотримуватись етичного кодексу лікаря, що забезпечує сформованість фахівця з належними особистими якостями.

1.3.3 Вивчення навчальної дисципліни забезпечує набуття студентами наступних **соціальних навичок (Soft skills):**

- комунікабельність;
- грамотна письмова та усна мова;
- вміння виступати на публіці;
- аналітичний склад розуму;
- вміння побачити та вирішити проблему;
- хороша пам'ять;
- креативність;
- орієнтованість на результат;
- завзятість;
- стресостійкість;
- готовність виконувати рутинну роботу;
- вміння приймати рішення;
- відповідальність.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин 3 кредити ЄКТС.

2.1 Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступень, ОПП	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	вечірня форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань, <u>22 «Охорона здоров'я»</u> (шифр і назва)	Нормативна	----
Загальна кількість годин - 90	Спеціальність: <u>221 «Стоматологія»</u> (шифр і назва)	Рік підготовки:	
		2-й	----
		Семестр	
		3-й	----
Годин для денної (або вечірньої) форми навчання: аудиторних – 40 самостійної роботи студента - 50	Освітній ступень: <u>магістр</u> ОПП: «Стоматологія»	Лекції	
		10 год.	----
		Практичні, семінарські	
		30 год.	----
		Лабораторні	
		----	----
		Самостійна робота	
		50 год.	----
Індивідуальні завдання: ----			
Вид контролю: диф. залік			

2.2.1 Лекції

№ з/п	Назва теми	Обсяг у годинах	Вид лекції
1.	Тема 1. Введення в клінічну анатомію та оперативну хірургію. Клінічна анатомія і оперативна хірургія ділянок мозкового відділу голови.	2	Лекція-презентація
2.	Тема 2. Клінічна анатомія бокового відділу лица, верхньої та нижньої щелепи.	2	Лекція-презентація
3.	Тема 3. Операції при гнійних процесах на лиці. Місцеве знеболювання на лиці.	2	Лекція-презентація
4.	Тема 4. Клінічна анатомія ділянок та трикутників шиї.	2	Лекція-презентація
5.	Тема 5. Оперативна хірургія ділянок та органів шиї.	2	Лекція-презентація
Усього годин		10	

2.2.2 Семінарські заняття

Семінарські заняття не передбачено програмою

2.2.3 Практичні заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Методи навчання	Форми контролю
1.	Тема 1. Хірургічний інструментарій, шовний матеріал.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, використання демонстрація інструментарію та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, розв'язування ситуаційних задач.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль.
2.	Тема 2. Первинна хірургічна техніка.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
3.	Тема 3. Клінічна анатомія і оперативна хірургія ділянок черепно-мозкового відділу голови. Антропомія.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія,	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль,

			моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
4.	Тема 4. Клінічна анатомія і оперативна хірургія порожнини черепа. Схема краніо-церебральної топографії. Трепанациі черепа. Хірургічна обробка черепно-мозкових ран.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
5.	Тема 5. Клінічна анатомія бокового відділу лица. Привушна слина залоза. Глибока (міжщелепна) ділянка лица. Кровопостання, особливості венозної системи лица, лімфовідтік.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
6.	Тема 6. Клінічна анатомія верхньої щелепи та 2-ої гілки трійчастого нерву.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
7.	Тема 7. Клінічна анатомія нижньої щелепи та 3-ої гілки трійчастого нерву.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні

			ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	завдання, реферати, доповіді.
8.	Тема 8. Місцеве знеболювання на лиці - провідникова, центральна і периферична анестезії.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
9.	Тема 9. Клінічна анатомія переднього відділу лица. Порожнина рота, зуби, язик. Дно порожнини рота. Операція видалення зуба.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
10.	Тема 10. Операції на лицьовому відділі голови. Поняття про хейлопластику, мігруюче стебло В.П.Філітова. Первинна хірургічна обробка ран лица. Розрізи при гнійних процесах на лиці.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
11.	Тема 11. Клінічна анатомія ділянок шиї. Розподіл на ділянки, трикутники. Глибокі міжм'язові проміжки шиї. Оголення і перев'язка зовнішньої і загальної сонних артерій.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати,

			індивідуальних особливостей будови органів людини.	доповіді.
12.	Тема 12. Клінічна анатомія клітковин-них просторів шії. Розрізи при флегмонах та абсцесах шії.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
13.	Тема 13. Клінічна анатомія органів шії (гортань, трахея). Трахеотомія, трахеотомія. Інтубація трахеї.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
14.	Тема 14. Клінічна анатомія органів шії (стравохід, щитоподібна залоза). Операції на щитоподібній залозі. Поняття резекції щитоподібної залози.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
15.	Диференційований залік	2		
Усього годин		30		

2.2.4 Лабораторні заняття

Лабораторні заняття не передбачені програмою

2.2.5 Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Методи навчання	Форми контролю
1.	Тема 1. Вступ в клінічну анатомію та оперативну хірургію. Хірургічний інструментарій і апаратура для зшивання.	2	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
2.	Тема 2. Первинна хірургічна техніка.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
3.	Тема 3. Клінічна анатомія і оперативна хірургія ділянок черепно-мозкового відділу голови. Антротомія.	2	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
4.	Тема 4. Клінічна анатомія і оперативна хірургія порожнини черепа. Схема краніо-церебральної топографії. Трепанації черепа. Хірургічна обробка черепно-мозкових ран.	2	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
5.	Тема 5. Клінічна анатомія бокового відділу лица. Привушна слина залоза. Глибока (міжщелепна) ділянка лица. Кровопостачання, особливості венозної системи лица, лімфовідтік.	3	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
6.	Тема 6. Клінічна анатомія верхньої щелепи та 2-ої гілки трійчастого нерву.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
7.	Тема 7. Клінічна анатомія нижньої щелепи та 3-ої гілки трійчастого нерву.	4	Презентація, відеоролики,	Творчі

			дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
8.	Тема 8. Місцеве знеболювання на лиці - провідникова, центральна і периферична анестезії.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
9.	Тема 9. Клінічна анатомія переднього відділу лиця. Порожнина рота, зуби, язик. Дно порожнини рота. Операція видалення зуба.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
10.	Тема 10. Операції на лицьовому відділі голови. Поняття про хейлопластику, мігруюче стебло В.П.Філітова. Первинна хірургічна обробка ран лиця. Розрізи при гнійних процесах на лиці.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
11.	Тема 11. Клінічна анатомія ділянок шиї. Розподіл на ділянки, трикутники. Глибокі міжм'язові проміжки шиї. Оголення і перев'язка зовнішньої і загальної сонних артерій.	3	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
12.	Тема 12. Клінічна анатомія клітковинних просторів шиї. Розрізи при флегмонах та абсцесах шиї.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
13.	Тема 13. Клінічна анатомія органів шиї (гортань, трахея). Трахеотомія, трахеотомія. Інтубація трахеї.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.

14.	Тема 14. Клінічна анатомія органів шиї (стравохід, щитоподібна залоза). Операції на щитоподібній залозі. Поняття резекції щитоподібної залози.	3	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
15.	Диференційований залік	3	Розв'язання тестових та ситуаційних завдань	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль,
Усього годин		50		

3 КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

3.1 Оцінювання успішності навчання здобувачів освіти на кафедрі клінічної анатомії та оперативної хірургії здійснюється на підставі чинної «Інструкції з оцінювання навчальної діяльності здобувачів освіти ХНМУ»

Протягом вивчення дисципліни всі види діяльності студента підлягають контролю: поточному (на кожному занятті), підсумковому – диференційований залік (під час контрольних заходів). Для оцінювання дисципліни застосовуються наступні види шкал оцінювання: 200 бальна шкала, національна 4-бальна шкала («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкала ECTS (A, B, C, D, E, F, Fx). Результати конвертуються із однієї шкали в іншу згідно із нижченаведеними правилами.

Поточна навчальна діяльність (ПНД) кожного студента контролюється викладачем академічної групи після засвоєння кожної теми дисципліни та оцінюється з використанням 4-бальної (національної) системи. Використовуються такі методи поточного контролю: усне опитування, письмові завдання, тестові завдання.

Індивідуальні завдання студента (ІЗС) оцінюються в балах (не більше 10), які додаються до балів, набраних за ПНД. В жодному разі загальна сума балів за ПНД не може перевищувати 120 балів.

Диференційований залік (ДЗ) – це діагностика засвоєння студентом матеріалу дисципліни, здійснюється викладачем академічної групи по завершенню вивчення дисципліни.

Форма підсумкового контролю успішності навчання

Вивчення дисципліни триває один семестр та закінчується на останньому занятті підсумковим контролем – **диференційованим заліком**.

Схема нарахування та розподіл балів, які отримують студенти

Оцінювання поточної навчальної діяльності. При засвоєнні кожної теми дисципліни за ПНД студента виставляються оцінки за 4-бальною (національною) шкалою системи оцінювання. За підсумками семестру перед останнім заняттям викладач вираховує середню оцінку за ПНД (з точністю до сотих), яку конвертує у бали по нижченаведеній таблиці. Оцінка визначається у балах від 70 до 120 та відміткою – «відпрацьовано», «не відпрацьовано».

Перерахунок середньої оцінки за ПНД у багатобальну шкалу

4-бальна шкала	120-бальна шкала	4-бальна шкала	120-бальна шкала
5	120	3.91-3,94	94
4.95-4,99	119	3.87-3,9	93
4.91-4,94	118	3.83- 3,86	92
4.87-4,9	117	3.79- 3,82	91
4.83-4,86	116	3.74-3,78	90
4.79-4,82	115	3.7- 3,73	89
4.75-4,78	114	3.66- 3,69	88
4.7-4,74	113	3.62- 3,65	87
4.66-4,69	112	3.58-3,61	86
4.62-4,65	111	3.54- 3,57	85
4.58-4,61	110	3.49- 3,53	84
4.54-4,57	109	3.45-3,48	83
4.5-4,53	108	3.41-3,44	82
4.45-4,49	107	3.37-3,4	81
4.41-4,44	106	3.33- 3,36	80
4.37-4,4	105	3.29-3,32	79
4.33-4,36	104	3.25-3,28	78
4.29-4,32	103	3.21-3,24	77
4.25- 4,28	102	3.18-3,2	76
4.2- 4,24	101	3.15- 3,17	75
4.16- 4,19	100	3.13- 3,14	74
4.12- 4,15	99	3.1- 3,12	73
4.08- 4,11	98	3.07- 3,09	72
4.04- 4,07	97	3.04-3,06	71
3.99-4,03	96	3.0-3,03	70
3.95- 3,98	95	Менше 3	Недостатньо

Підсумковий контроль дисципліни. До ДЗ допускаються студенти, які виконали всі види робіт, передбачених навчальною програмою, та при вивченні дисципліни набрали кількість балів, не меншу за мінімальну. Допуск до ДЗ визначається у балах ПНД, а саме: min - 70, max - 120 балів. Безпосередньо ДЗ оцінюється від 50 до 80 балів. Оцінка з дисципліни є сума балів за ПНД та ДЗ у балах від min – 120 до max - 200 і відповідає національній шкалі та шкалі ECTS. Екзаменаційна картка для ДЗ складається із 5 питань: клінічної ситуації, трьох теоретичних питань та практичного навичку.

Схема нарахування балів за відповідь впродовж складання ДЗ

Кількість питань	«5»	«4»	«3»		
1	16	13	10	Усна відповідь за білетами, які включають клінічну ситуацію, три теоретичні питання з дисципліни та практичну навичку	За кожену відповідь студент одержує від 10 до 16 балів, що відповідає: «5» - 16 балів; «4» - 13 балів; «3» - 10 балів.
2	16	13	10		
3	16	13	10		
4	16	13	10		
5	16	13	10		
	80	65	50		

Шкала оцінювання: 200 бальна, національна та ECTS

Оцінка за 200 бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за чотирибальною (національною) шкалою
180–200	A	Відмінно
160–179	B	Добре
150–159	C	Добре
130–149	D	Задовільно
120–129	E	Задовільно
Менше 120	F, Fx	Незадовільно

Студентам, що не виконали вимоги навчальних програм дисциплін виставляється оцінка **Fx**, якщо вони були допущені до складання диференційованого заліку, але з'явилися або не склали його. Оцінка **F** виставляється студентам, які не допущені до складання диференційованого заліку.

Після завершення вивчення дисципліни відповідальний за організацію навчально-методичної роботи на кафедрі або викладач виставляють студенту відповідну оцінку за шкалами у залікову книжку та заповнюють відомості успішності студентів з дисципліни за формою У-5.03В – диференційований залік.

3.2 Питання до диференційного заліку:

1. Який внесок професора М.І. Пирогова в розвиток топографічної анатомії та оперативної хірургії?
2. Що таке оперативний доступ?
3. Що таке кремальєра?
4. Що таке "біодеградація"?
5. У чому полягають особливості оперативної техніки зупинки кровотечі при пошкодженні: (1) м'яких тканин, (2) кісток склепіння черепа, (3) середньої оболонкової артерії, (4) венозних синусів і (5) судин мозку?
6. Назвіть етапи первинної хірургічної обробки рани?
7. Як проходять повз один одного члени операційної бригади?
8. Хто запропонував термін "антисептика"? Хто розробив техніку антисептики?
9. Що таке "фізична антисептика"?
10. Що таке "асептика"? Хто запропонував асептики?
11. Які особливості поширової будови мозкового відділу голови?
12. Яким чином анастомозують вени м'яких покрівів голови і синуси твердої мозкової оболонки?
13. Чому травма скроневої області смертельно небезпечна?
14. Яке поширово будову привушно-жувальної області?
15. Що собою являє жирове тіло щоки?
16. Назвіть жувальні м'язи і вкажіть місця їх початку і прикріплення.
17. Які області входять в переднього відділу лица?
18. Які лімфатичні вузли збирають лімфу з лицьового відділу голови?
19. Де відкриваються додаткові пазухи носа?
20. Назвіть межі області рота.
21. Які існують відділи порожнини рота?
22. Які анатомічні структури утворюють дно порожнини рота?
23. Які нерви іннервують верхню і нижню щелепи?
24. Який загальний план будови зуба?
25. Як кровопостачається язик?
26. Які існують відділи вивідних протоків привушної слинної залози?
27. Від яких структур відтікає лімфа в лімфатичні вузли підборіддя?
28. Регіональна анестезія на верхній щелепі: туберальна анестезія.
29. Регіональна анестезія на верхній щелепі: інфраорбітальна анестезія.
30. Регіональна анестезія на верхній щелепі: палатинальна анестезія.

31. Регіональна анестезія на верхній щелепі: різцева анестезія.
32. Проксимальна (крилопіднебінна) регіональна анестезія верхньої щелепи: підвиличний доступ по Вайсблату.
33. Проксимальна регіональна анестезія верхньої щелепи: надвиличний доступ по Вайсблату. Туберальна анестезія.
34. Регіональна анестезія нижньої щелепи. Мандибулярна анестезія.
35. Центральна провідникова анестезія нижньої щелепи: подвиличнокрилоподібний доступ.
36. Первинна хірургічна обробка ран особи.
37. Особливості оперативної техніки при запальних процесах на обличчі.
38. Розтин верхньощелепної пазухи по Кондуел-Люку.
39. Операції видалення зуба.
40. Хірургічне лікування вродженої ущелини верхньої губи.
41. Хірургічне лікування вроджених ущелин неба.
42. Макроглосія.
43. Основи технології пластичних операцій.
44. Методи відновлювальних операцій на нервах лица при паралічі м'язової мускулатури лица.
45. Техніка коригуючих операцій при паралічі м'язової мускулатури лица.
46. Техніка операцій при свищах слинних залоз і протоки.
47. Назвіть межфасціальні клітковинні простори ший. Вкажіть їх локалізацію та клінічне значення.
48. Чим обмежуються глибокі міжм'язові проміжки ший? Їх вміст.
49. Клінічна анатомія щитовидної залози.
50. Які особливості оперативної техніки на ший?
51. Які можливі ускладнення при трахеостомії?
52. Конікотомія.
53. Фасції ший по В.Н. Шевкуненку.
54. Основний судинно-нервовий пучок ший.
55. Розподіл ший на області і трикутники.
56. Шийна ваго-симпатична блокада за Вишневським.

Практичні навички до диференційного заліку.

1. Визначте проекцію шкірних гілок трійчастого нерва на обличчі.
2. Визначте проекцію вивідної протоки привушної слинної залози, визначте його гирлі.
3. Проведіть трагоорбітальну лінію і вкажіть її практичне значення.
4. Техніка туберальної анестезії внутрішньоротовим доступом.
5. Техніка інфраорбітальної анестезії внутрішньоротовим доступом.
6. Техніка мандибулярної анестезії внутрішньоротовим доступом.
7. Техніка палатінальної анестезії.
8. Техніка різцевої анестезії.
9. Проведіть проекційну лінію лицьовій артерії.
10. Приготуйте необхідні інструменти для первинної хірургічної обробки рани лицьового відділу голови.
11. Приготувати інструментарій для трахеостомії.
12. Розкладіть на столику хірургічні інструменти для первинної хірургічної обробки рани.
13. Правила користування загальним хірургічним інструментарієм (передача хірургічних інструментів, способи тримання в руці).
14. Техніка шкірного шва.
15. Техніка зав'язування простого і хірургічного вузлів.
16. Асептична техніка (техніка знезараження рук, техніка одягання стерильного халата, рукавичок).

3.3. Контрольні питання до самостійної роботи.

1. Класифікація хірургічного інструментарію.
2. Основні правила користування хірургічним інструментарієм.
3. Класифікація шовного матеріалу.
4. Види зшивачів.
5. Види місцевої анестезії.
6. Назвіть етапи первинної хірургічної обробки рани.

7. Правила роз'єднання та з'єднання тканин.
8. Назвіть основні способи зупинки кровотечі.
9. Межі мозкового відділу голови та його областей.
10. Особливості пошарової будови лобно-тім'яно-потиличної області.
11. Пошарова будова скроневої області.
12. Особливості соскоподібної області.
13. Антротомія, трикутник Шипо.
14. Особливості первинної хірургічної обробки ран голови.
15. Проникаючі та непроникаючі рани голови.
16. Класифікація гематом в залежності від їх локалізації.
17. Назвіть оболонки головного мозку.
18. Міжоболонкові простори головного мозку, внутрішньочерепні гематоми.
19. Тверда мозкова оболонка та її вміст.
20. Синуси твердої мозкової оболонки.
21. Підпаутинний простір, зв'язок з шлуночками мозку.
22. Мозочково-мозкова цистерна, субокципітальна пункція.
23. М'яка оболонка, кровопостачання головного мозку.
24. Диференціальні ознаки переломів основи черепа в межах передньої, середньої та задньої черепних ямок.
25. Мета та техніка виконання декомпресійної трепанації черепа.
26. Техніка виконання кістково-пластичної трепанації черепа.
27. Межі лицьового відділу голови.
28. Бічна частина лица: межі, розподіл на області.
29. Топографія привушної слинної залози та її протоки.
30. Можливі ускладнення гнійного паротиту.
31. Принципи проведення розрізів в бічній частині лица.
32. Пошарова будова та особливості щічної ділянки.
33. Проекція лицевої артерії.
34. Межі та вміст глибокої області обличчя.
35. Клітковинні простори глибокої області обличчя.
36. Крилоподібне сплетіння, зв'язок вен обличчя з синусами твердої мозкової оболонки.
37. Відділи та гілки верхньощелепної артерії.
38. Межі та зовнішні орієнтири шиї.
39. Межі переднього відділу шиї, поділ його на області та трикутники.
40. Межі та вміст сонного трикутника.
41. Оголення та перев'язка зовнішньої і загальної сонних артерій.
42. Піднижньощелепний трикутник.
43. Оголення та перев'язка язичної артерії.
44. Назвіть фасції шиї.
45. Міжфасціальні клітковинні простори та можливі шляхи розповсюдження гнійно-запальних процесів.
46. Назвіть глибокі між'язові проміжки шиї. Їх вміст.
47. Шийна ваго-симпатична блокада.
48. Клінічна анатомія щитоподібної та паращитоподібних залоз.
49. «Небезпечні» місця щитоподібної залози при операціях на ній.
50. Клінічна анатомія гортані, глотки, шийного відділу стравоходу та трахеї.
51. Види та техніка виконання трахеостомії, можливі ускладнення.
52. Ларинготомія.

4 ПОЛІТКА ДИСЦИПЛІНИ

Очікується, що студенти та студентки відвідуватимуть всі практичні заняття. Якщо вони пропустили заняття, необхідно відпрацювати його (згідно графіку, розміщеному на інформаційному стенді кафедри).

Письмові та домашні завдання треба виконувати повністю та вчасно, якщо у студентів/-ок виникають запитання, можна звернутися до викладача особисто або за електронною поштою, яку викладач/-ка надасть на першому практичному занятті.

Під час **практичних занять** активна участь під час обговорення в аудиторії, студенти/-ки мають бути готовими детально розбиратися в матеріалі, ставити запитання, висловлювати свою точку зору, дискутувати. Під час дискусії важливі: повага до колег; толерантність до інших та їхнього досвіду; сприйнятливність та неупередженість; здатність не погоджуватися з думкою, але

шанувати особистість опонента/-ки; ретельна аргументація своєї думки та сміливість змінювати свою позицію під впливом доказів; я-висловлювання, коли людина уникає непотрібних узагальнювань, описує свої почуття і формулює свої побажання з опорою на власні думки і емоції; обов'язкове знайомство з першоджерелами. Вітається творчий підхід у різних його проявах. Від студентів/-ок очікується зацікавленість участю у міських, всеукраїнських та міжнародних конференціях, конкурсах та інших заходах з предметного профілю.

На першому занятті з курсу буде роз'яснено основні принципи **охорони праці** шляхом проведення відповідного інструктажу. Очікується, що кожен та кожна повинні знати, де найближчий до аудиторії евакуаційний вихід, де знаходиться вогнегасник, як їм користуватися тощо. Після проведення інструктажу кожен студент повинен поставити підпис у журналі інструктажу кафедри з охорони праці.

Поведінка в аудиторії Основні «так» та «ні»

Студентству важливо дотримуватися правил належної поведінки в університеті. Ці правила є загальними для всіх, вони стосуються також і всього професорсько-викладацького складу та співробітників/-ць, і принципово не відрізняються від загальноприйнятих норм.

Під час занять дозволяється: залишати аудиторію на короткий час за потреби та за дозволом викладача; пити безалкогольні напої; фотографувати слайди презентацій; брати активну участь у ході заняття (див. Академічні очікування від студенток/-ів).

Під час занять забороняється: їсти (за виключенням осіб, особливий медичний стан яких потребує іншого – в цьому випадку необхідне медичне підтвердження); палити, вживати алкогольні і навіть слабоалкогольні напої або наркотичні засоби; нецензурно висловлюватися або вживати слова, які ображають честь і гідність колег та професорсько-викладацького складу; грати в азартні ігри; наносити шкоду матеріально-технічній базі університету (псувати інвентар, обладнання; меблі, стіни, підлоги, засмічувати приміщення і території); галасувати, кричати або прослуховувати гучну музику в аудиторіях і навіть у коридорах під час занять.

Плагіат та академічна доброчесність

Кафедра клінічної анатомії та оперативної хірургії підтримує нульову толерантність до плагіату. Від студентів та студенток очікується бажання постійно підвищувати власну обізнаність в академічному письмі. На перших заняттях проводитимуться інформаційні заходи щодо того, що саме вважати плагіатом та як коректно здійснювати дослідницько-науковий пошук.

Методи, методики та технології навчання

У ході викладання дисципліни “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку” використовуються такі

- методи навчання: пояснювально-ілюстративний; репродуктивний; проблемний виклад; евристичний метод та ін.;
- методики навчання: традиційні та інтерактивні методики;
- технології навчання: кредитно-трансферна технологія, технологія особистісно-орієнтованого навчання, інформаційно-комунікаційна технологія.

Методичне забезпечення

1. Програма навчальної дисципліни “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку”.
2. Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи студентів.
3. Конспекти та розширені плани лекцій.
4. Плани практичних занять.
5. Завдання для перевірки практичних навичок студентів.
6. Тестові завдання.
7. Ситуаційні задачі.
8. Перелік теоретичних питань до підсумкового контролю знань студентів.
9. Білети до підсумкового контролю знань студентів.

5 АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Кафедра клінічної анатомії та оперативної хірургії підтримує нульову толерантність до плагіату. Від студентів та студенток очікується бажання постійно підвищувати власну обізнаність в академічному письмі. На перших заняттях проводитимуться інформаційні заходи щодо того, що саме вважати плагіатом та як коректно здійснювати дослідницько-науковий пошук. Посилання на «Положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин в Харківському національному медичному університеті»

http://files.knmu.edu.ua:8181/upload/redakt/doc_uchproc/polog_ad_etyka_text.pdf

6 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Кульчицкий К.И., Бобрик И.И., Дитковский А.П., Солорева С.А., Щитов В.С., Ковальский М.П., Хворостяная Т.Т., Талько В.И., Кобзар А.Б. Бондур В.М., Раскалей В.Б. Оперативная хирургия и топографическая анатомия / учебник для медвузов. - К.: Вища школа, 1989. - 492 с.
2. К.І.Кульчицький, М.П.Ковальський, А.П.Дітковський, М.С.Скрипиков, С.А.Солорева, В.С.Щитов, Т.Т.Хворостяна, О.Б.Кобзар, О.М.Очкуренко, В.М.Бондур, В.Б.Раскалей. Оперативна хірургія і топографічна анатомія. - Київ, "Вища школа", 1994. – 464 с.
3. Кованов В.В., ред. Оперативная хирургия и топографическая анатомия. - М.: Медицина. – 1978. – 416 с.
4. Островерхов Г.Е., Бомаш Ю.М., Лубоцкий Д.Н. Оперативная хирургия и топографическая анатомия. – М.: Мед. информ. агентство. - 2005. – 736 с.
5. Сергиенко В.И., Петросян Э.А., Фраучи И.В. Топографическая анатомия и оперативная хирургия. / под ред Ю.М.Лопухина. – Москва: Геотар-мед. – 2001. – 1-2 том.
6. Михалин М.А. Практикум по топографической анатомии и оперативной хирургии. – Харьков, 1996. – 350 с.
7. Бурых М.П. Основы технологии хирургических операций. – Харьков: Основа. - 1998. – 460 с.
8. Лопухин Ю.М., Молоденков М.И., Практикум по оперативной хирургии и топографической анатомии. – М. – 1960. – с.5-13,16.
9. Кованов В.В., Бомаш Ю.М. Практическое руководство по топографической анатомии. // М.: Медицина, 1964. – с.338-358.

Допоміжна

1. К.И. Кульчицкий, Н.С. Скрипников и др. Практикум по оперативной хирургии и топографической анатомии для студентов Лечебного факультета. Полтава, 1-е и 2-е изд. Полтава, 1988, 1991.
2. Ковальський М.П., Кобзар О.Б. Навчально-методичні матеріали для підготовки до підсумкового контролю знань і вмінь на кафедрі оперативної хірургії і топографічної анатомії (для студентів медичного факультету). - К.: Стилос, 1999-2004. – Видання 1-5. - 79 с.
3. В.В.Кованов, Т.И.Аникина, И.А.Сычеников. Курс лекций по оперативной хирургии и топографической анатомии. - М., 1972.
4. Оперативна хірургія: хірургічні операції та маніпуляції. / І.У. Свистонюк, В.П. Пішак, М.Д. Лютик, Ю.Т. Ахтемійчук. – К.: Здоров'я. - 2001. – 368 с.
5. Бурых М.П., Григорова И.А. Клиническая анатомия мозгового отдела головы. – Харьков: Каравелла. – 2002. – 240 с.
6. Бурых М.П., Топоров Г.Н. Клиническая анатомия головы и шеи. Карманный экзаменатор. – Харьков: Фолио. – 2001. – 240 с.
7. М.П.Бурых. Топографічний підхід до вивчення тіла людини. – Харків, 2005. – 30 с.
8. Попов А.Г., Красницький В.К., Горовенко В.И. Учебное пособие «Тестовые задачи» по курсу оперативной хирургии и топографической анатомии. – Одеса. - 2004 – 120 с.
9. Bernard C. Illustrated Manual of Operative Surgery and Surgical Anatomy. – 1991.
10. Pemberton L.B. Workbook of Surgical Anatomy. – 1990.
11. Gliedman M.L. Atlas of Surgical Techniques. – New York etc., McGraw – Hill.- 1990.
12. Sabiston D.C. Atlas of General Surgery. - Philadelphia etc., Saunders.- 1994.
13. Chassin J.L. Operative Strategy in General Surgery. New York etc., Springer. – 1994.
14. Gray's anatomy. London, 1994.

-
15. Atlas of muscle and Musculocutaneous Flaps Head and Neck Reconstruction. Arnold Mc Graw. Norfolk, Virginia, 1988.
  16. Atlas of Human Anatomy. Frank H. Netter. East Hannover, New Jersey, 1990.
  17. Clinical Anatomy by Regions. Richard Shell. New York, London, 1996.
  18. An Atlas of Surgical Anatomy. Taylor & Francis. London, New York. 2005.
  19. Atlas of Anatomy. Patrick W. Tank, Thomas R. Gest. Ann Arbor, Michigan. 2009.
  20. Clinical Anatomy. Harold Ellis. Blackwell Publishing. London. 2006.
  21. Clinically Oriented Anatomy. Keith L. Moore, Arthur F. Dalley, Anne M.R. Agur. Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia. 2010.
  22. Review of Gross Anatomy. Ben Pansky. Toledo, Ohio. 1996.
  23. Atlas of Human Anatomy. Sobotta. Munchen. Jena. 2006.
  24. Surgical Anatomy. Scandalakis. 2009.

7. Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Сайт університету: <http://www.knmu.kharkov.ua>
2. Сайт кафедри у системі Moodle ХНМУ: <http://distance.knmu.edu.ua/course/view.php?id=471>
3. Бібліотека ХНМУ: <http://libr.knmu.edu.ua/>
4. Офіційний сайт МОН України: <http://www.education.gov.ua>
5. Освітній портал: <http://www.osvita.org.ua>
6. Університет Leeds: www.accessanatomy.leeds.ac.uk
7. Освітній портал: <http://meduniver.com/Medical>
8. Освітній портал: <http://medvideo.org/>
9. Освітній портал: <http://medicalplanet.su/>
10. Освітній портал: <http://video-med.ru/>
11. Освітній портал: <http://mdtube.ru/>
12. Освітній портал: <http://6years.net/>
13. Освітній портал: <http://zdravoe.com/>
14. Відео-хостинг: youtube.com

Посилання на вебресурси періодичних видань

- <http://hirurgiya.com.ua/ru/arhiv/arhiv-2014.html>
- http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/kaoch/texts.html
- <http://www.surgery.by/index.php?PHPSESSID=b8ddc89a45b4c6cac852df29c33ebac5&lang=ru&content=0>
- <http://www.umj.com.ua/>
- <http://www.recipe.by/>
- <http://www.bsmu.edu.ua/files/CAS/>
- <http://www.surgeryadvance.com/>

Посилання на бібліотеки та їх ресурси:

- <http://www.worldcat.org/>
- <http://youalib.com/>
- <http://elibrary.ru/defaultx.asp>
- <http://www.biomedcentral.com/journals/bysubject>
- <http://worldwidescience.org/>
- <http://www.medbook.net.ru/19.shtml>